

โครงการจัดเก็บข้อมูลความรู้ด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
สู่การท่องเที่ยวจังหวัดมุกดาหาร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๔
การทำผ้าหมักโคลน กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขีดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง
ตำบลภูวง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ความเป็นมาและความสำคัญ

นางสุนิสา จุมแพง ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำผ้าหมักโคลน ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง เล่าให้ฟังว่า ผ้าหมักโคลน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีมาตั้งนานแล้ว มีทุกพื้นที่ในประเทศไทย เริ่มแรกน่าจะมาจากการใช้โคลนย้อมแห (อุปกรณ์จับปลาชนิดหนึ่ง) เพื่อให้สีของแหขุ่นเหมือนน้ำโคลน ปลาจะได้มองไม่เห็นทำให้จับปลาได้ง่ายขึ้น ต่อมานำมาใช้กับเส้นผ้าเป็นผ้าหมักโคลนจนถึงปัจจุบัน ส่วนผ้าหมักโคลนของชุมชนคุณธรรมบ้านบุงนั้น ได้แบบอย่างความรู้และภูมิปัญญาจากการทำผ้าหมักโคลนของชาวบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นตำบลที่มีอาณาเขตติดต่อกัน และตนก็เป็นลูกหลานของชาวบ้านหนองสูง จึงได้นำความรู้นี้มาเผยแพร่ให้กับชาวชุมชนบ้านบุงเพื่อจะได้ใช้ในการผลิตผ้าหมักโคลนทั้งสำหรับใช้เอง และจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว การทำผ้าหมักโคลนของชุมชนคุณธรรมบ้านบุงนั้นยังคงใช้เทคนิคการทำแบบชาวบ้านหนองสูงอยู่ เพียงแต่โคลนที่ใช้ในนั้น จะมีส่วนผสมของโคลนที่มาจากหนองน้ำชื่อ “หนองสูง” ในบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นโคลนที่มีคุณภาพเป็นแหล่งรวมของแร่ธาตุต่าง ๆ และไม่มีวัชพืช มาผสมกับโคลนจากหนองน้ำในพื้นที่บ้านบุง ตำบลภูวง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เนื่องจากมีความเข้มข้นของสีโคลนมากกว่า ผ้าหมักโคลนของชุมชนคุณธรรมบ้านบุงจึงมีสีที่แตกต่างจากผ้าหมักโคลนบ้านหนองสูงเล็กน้อย ซึ่งในอนาคตมีแนวคิดที่จะพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคุณธรรมบ้านบุงเอง นอกจากนี้ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง โดยกลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขีดช้างยังเป็นแหล่งกระจายสินค้าประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมือง คือ เป็นแหล่งติดต่อซื้อขายรวมถึงจัดหาผ้าทอพื้นเมืองให้กับผู้สนใจสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอีกทางหนึ่ง

ความเป็นมาของผ้าหมักโคลนบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูงเหนือ อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร จากการวิจัยพบว่า “ด้านความเป็นมาของผ้าหมักโคลน” เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชนเผ่ากูไทยที่เกิดขึ้นเฉพาะถิ่น ลวดลายจึงบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของชนเผ่ากูไทยรวมถึงวัฒนธรรม ความเชื่อของผ้าแต่ละประเภทในอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ที่อยู่คู่ชาวบ้านมาตั้งแต่โบราณกาลและยังคงสืบทอดเทคนิคการทำ

/ผ้าหมักโคลน...

ผ้าหมักโคลนมาจนถึงปัจจุบัน จึงกลายเป็นเอกลักษณ์ผ้าทอมือ เส้นใยธรรมชาติของบ้านหนองสูงที่ไม่เพียงเป็นที่รู้จักในประเทศแต่ยังคงได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคในต่างประเทศอีกด้วย คนในสมัยก่อนไปหาปลาในหนองน้ำแล้วใช้แหเพื่อจับปลา แต่แหที่ทำขึ้นมาใหม่มีสีขาวทำให้ปลาว่ายหนีไปหมดชาวบ้านจึงนำแหไปแช่ในโคลนเพื่อให้มีสีดำคล้ายน้ำโคลน จึงได้ลองนำเทคนิคดังกล่าวไปใช้กับการทำผ้าทอ โดยนำผ้าไปหมักในโคลนเช่นเดียวกับแห และนำไปย้อมต่อด้วยสีธรรมชาติซึ่งพบว่าผ้าที่ผ่านการหมักด้วยโคลนจะได้สีที่แปลกไปจากผ้าที่ไม่ได้หมักโคลน ซึ่งเมื่อนำไปย้อมสีธรรมชาติก็จะได้ผ้าที่มีสีสดมากขึ้น เพราะโคลนช่วยจับสีทำให้สีเข้มขึ้นและสีติดทนนาน สำหรับโคลนที่ใช้ในการหมักนี้จะนิยมใช้โคลนที่หนองน้ำ ณ บ้านหนองสูง ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ขอขอบคุณข้อมูลความเป็นมาของผ้าหมักโคลนบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูงเหนือ อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร จากเว็บไซต์ <https://so03.tci-thaijo.org> > article > download PDF ภูมิปัญญาผ้าหมักโคลนบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูง - ThaiJO

การทำผ้าหมักโคลนของกลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขีดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง ตำบลภูวง อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

มีวิธีการดังนี้

๑. ขั้นตอนเตรียมวัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์การทำผ้าหมักโคลน ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง มีดังนี้

- ๑.๑ เส้นใยผ้าไหม ใยผ้าฝ้าย หรือเส้นใยฝ้ายสังเคราะห์
- ๑.๒ โคลน (เป็นโคลนจากหนองน้ำ“หนองสูง” ผสมกับ โคลนจากหนองน้ำในบ้านบุง)
- ๑.๓ เกลือ (ใส่เพื่อให้สีของโคลนจับกับเส้นใยผ้าได้ดีขึ้น)
- ๑.๔ จุนสี (เป็นสารเคมีเพื่อช่วยให้สีของโคลนเข้มขึ้น) หาซื้อตามร้านค้าขายสารเคมีทั่วไป
- ๑.๕ เต้าถ่าน
- ๑.๖ กะละมังแบบอะลูมิเนียม ๑ ใบ (ใช้สำหรับต้มน้ำหมักโคลนแทนหม้อ)
- ๑.๗ ถังน้ำสำหรับใส่โคลน
- ๑.๘ กะละมัง สำหรับใช้ล้างโคลนหลังหมักแล้ว
- ๑.๙ น้ำเปล่า
- ๑.๑๐ ไม้แข็งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๑ นิ้ว ยาวประมาณ ๑ เมตร สำหรับช่วยในการคนน้ำ

และหมักโคลน

- ๑.๑๑ หวดนึ่งข้าวเหนียว (ไว้สำหรับกรองน้ำโคลน) จะเป็นหวดเก่าหรือใหม่ก็ได้
- ๑.๑๒ ซ้อนโต๊ะ ใช้สำหรับตวงเกลือ และจุนสี

๑.๑๓ ชั้นน้ำขนาดใหญ่ ใช้สำหรับตักน้ำโคลนกรองใส่หม้อต้มน้ำโคลน

เส้นใยผ้าดิบ

ถังน้ำโคลน

จุนสี

หม้อต้มโคลน

๒. ขั้นตอนดำเนินการ

๒.๑ ก่อไฟในเตา นำกะละมังแบบอะลูมิเนียมที่เตรียมไว้ ใส่ น้ำประมาณ ๑/๒ ของกะละมัง นำไปต้มให้เดือด ประมาณ ๗๐ องศาเซลเซียส (หากไฟร้อนเกินไปจะทำให้สีของโคลนซึมเข้าเนื้อเส้นใยผ้า ไม่สม่ำเสมอ หากไฟไม่ร้อน จะทำให้สีของโคลนไม่ซึมเข้าเนื้อเส้นใยผ้า)

๒.๒ นำโคลนจาก หนองน้ำ “หนองสูง” ผสมกับโคลนจากหนองน้ำในพื้นที่บ้านบุง ในถังที่มีน้ำ ด้วยอัตราส่วนเท่า ๆ กัน ปริมาณมากหรือน้อยตามความต้องการ (โคลนมากที่สุดที่ได้จากการหมักจะเข้มข้น/โคลนน้อยสีจะเข้มน้อย) คนโคลนกับน้ำจนเป็นเนื้อเดียวกัน

๒.๓ กรองน้ำโคลนใส่หม้อต้ม (กะละมัง) เพื่อเอาวัชพืช กรวด เม็ดดิน เม็ดทรายออกให้เหลือแต่น้ำโคลนล้วน ๆ

๒.๔ คนน้ำในหม้อต้มให้เป็นเนื้อเดียวกัน เติมเกลือ ประมาณ ๒ ช้อนโต๊ะ จากนั้นเติมจุนสี ประมาณ ๑ ช้อนโต๊ะ คนให้ละลาย

๒.๕ นำเส้นใยผ้าไหม ใยผ้าฝ้าย หรือเส้นใยสังเคราะห์ ไปแช่ในหม้อต้ม ระยะเวลาการแช่ตามความต้องการ (ความเข้มข้นของสีขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการแช่ด้วย) ปกติประมาณ ๓๐ นาที ถึง ๑ ชั่วโมง ระหว่างนั้นให้พลิกเส้นใยผ้าไปมาเพื่อให้น้ำโคลนซึมทั่วเส้นใย

๒.๖ เมื่อพ้นระยะเวลาตามที่กำหนดไว้แล้ว ให้นำเส้นใยผ้าไปแขวนผึ่งลมให้สะเด็ดน้ำ (พอหมาด ๆ) จากนั้นนำไปล้างด้วยน้ำสะอาดจนกว่าน้ำล้างเส้นใยผ้าจะใส (น้ำล้างเส้นใยผ้าไม่มีสีของโคลนติดออกมา)

๒.๗ นำเส้นใยผ้าที่ล้างสะอาดแล้ว ไปแขวนในที่ที่มีแสงแดดรำไรผึ่งแดดลมจนแห้งสนิท จากนั้นจัดเก็บเตรียมใช้งานต่อไป

การผสมโคลน

การกรองโคลน

การหมักโคลน

ล้างหลังหมักโคลน

ใยผ้าหลังหมักโคลน

ความโดดเด่น

ผ้าหมักโคลนของกลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขีดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง เป็นการนำภูมิปัญญาการทำผ้าหมักโคลนดั้งเดิมผนวกเข้ากับวิธีการใหม่ ๆ รวมถึงการนำทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงเป็นผ้าหมักโคลนที่ทอออกมาแล้วสีจะสวย สด สวมใส่แล้วจะรู้สึกเย็นสบาย

/ความเชื่อ...

ความเชื่อ

โคลนทำให้ผิวชุ่มชื้น การนำผ้าไปหมักโคลนแล้วนำไปตัดเย็บสวมใส่จะช่วยทำให้ผู้สวมใส่เย็นสบายตลอดเวลา การทำผ้าหมักโคลนจะไม่ทำในวันธรรมสวนะ (วันพระ) เพราะเชื่อว่าการหมักโคลนในวันนั้นจะทำให้สีที่ออกมาไม่เป็นตามที่คาดหวัง

ประโยชน์ของผ้าหมักโคลน

ผ้าหมักโคลน กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง สามารถนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าทำผ้าชิ้น หรือผ้าพันคอ เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับชุมชน การหมักโคลน ทำให้ผ้าแข็งแรง ทนทาน ใช้งานได้ยาวนานขึ้น การนำเส้นใยผ้าที่ย้อมสีจากธรรมชาติอื่นมาแล้ว ไปย้อมโคลนซ้ำอีก จะทำให้เส้นใยผ้าสีเข้มสวยยิ่งขึ้น

ผู้ให้ข้อมูล/ติดต่อสอบถาม/สั่งซื้อ

นางสุนิสา จุ่มแพง ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทอผ้า กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง ตำบลภูวง อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร โทรศัพท์ ๐๘ ๔๔๐๔ ๔๘๗๓

สถานที่ให้ข้อมูล

กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิดช้าง ชุมชนคุณธรรมบ้านบุง เลขที่ ๓ หมู่ที่ ๕ บ้านบุง ตำบลภูวง อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ผู้จัดเก็บข้อมูล

นายกิตติพงษ์ คำศรี นักวิชาการวัฒนธรรมปฏิบัติการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร

